

RÉTI GYÖRGY

MAGYARORSZÁG CSATLAKOZÁSA A BERLINI HÁROMHATALMI EGYEZMÉNYHEZ

Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok, 1940. szeptember–november

Magyarország 1940. november 20-án csatlakozott Németország, Itália és Japán agresszív szövetségéhez. Ez a lépés Budapestet végleg elkötelezte a világ újrafelosztására törekvő három imperialista hatalom mellett, és kiindulási alapul szolgált Magyarország részvételéhez a második világháborúban. Írásunk elsősorban a magyar és olasz diplomáciai dokumentumok alapján ismerteti és elemzi e végzetes aktus előkészítését és megvalósítását.

A berlini háromhatalmi egyezmény és a magyar diplomácia

1940. szeptember 27-én Berlinben aláírták a német–olasz–japán háromhatalmi egyezményt, amelyben Japán elismerte Németország és Olaszország vezető szerepét Európában, a két európai hatalom pedig Japánét Kelet-Ázsiában „az új rend megteremtése céljából”.¹ Az egyezményben a felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy „egymást minden politikai, gazdasági és katonai eszközzel támogatják” abban az esetben, ha a három szerződő fél egyikét olyan hatalom támadja meg, amely az akkor folyó háborús konfliktusokban nem vett részt. Az egyezmény tehát a három imperialista nagyhatalom együttműködési megállapodását jelentette a világ újrafelosztásáért vívott harcokban.

Miután az egyezmény gyakorlatilag az antikomintern paktum helyére lépett, elméletileg lehetővé tette volna, hogy a magyar kormány lazítson az antikomintern paktum által szerződésileg is a tengelyhatalmakhoz fűződő szoros szálakon. Ez azonban nem következett be, mert a két bécsi döntés által még szorosabban a tengelyhatalmakhoz kötött, bel- és külpolitikájában egyaránt egyre inkább azokhoz alkalmazkodni kényszerülő magyar vezetés nem e szálak lazítására törekedett. A korábbi „tengelybarát” politika inercijája ekkor már a nyugatbarát „telekisták” számára sem tett lehetővé másféle politika követését, anélkül, hogy gyökeresen szakítsanak a múlttal, amire pedig az adott helyzetben már nem volt lehetőség.

Sztójay berlini magyar követ előbb felhatalmazás nélkül, majd a kormány felhatalmazásával, az egyezmény aláírása után azonnal felajánlotta Magyarország csatlakozását a berlini szerződéshez.²

Szeptember 28-án Csáky István gróf, külügyminiszter erről a következő számjeltáviratot küldte Rómába: „Ribbentrop tegnapi felszólalásával kapcsolatban,³ hogy a béke érdekében más államok is csatlakozhatnának a megkötött paktumhoz, az alábbi sürgönyt küldtem Sztójay követnek: »Kérem bizalmasan, haladéktalanul érdeklődni I. a csatlakozás, II. az esetleges együttműködés körülményeire vonatkozólag. Magyarország a tengelyhatalmakkal mindig a legszorosabban kollaborált, de ezt nemzetközi lépéssel csak akkor lehetne kifejezésre juttatni, ha tudom, mi az, amit vállalunk és, hogy egyáltalán kívánatosnak tartják-e a nagyhatalmak valamilyen formában nyílt csatlakozásunkat. Nagyméltóságod előtt ismeretes, hogy az antikomintern paktum esetében ezt csak később tartották kívánatosnak, és a német–olasz katonai szerződéskor egyáltalában nem.« Felkérem Nagyméltóságodat, kérjen azonnal kihallgatást Mussolininál, fentieket kérem vele közölni, és kérje ki baráti tanácsát.”⁴ És ezután következett Csáky megnyilat-

kozásainak újabbaik: „Minden esetre erősen hangsúlyozza, hogy nem kívánjuk magunkat senkire ráerőszakolni, de súlyt helyezünk arra, hogy a tengelyhatalmak megtudják, lapulni sem óhajtunk.”

Villani római magyar követ szeptember 30-án megjelent a Berlinből hazatérő Ciano fogadásán és meg a pályaudvaron kihallgatást kért Mussolininál. Amikor közölte a kihallgatás célját, Ciano ezt válaszolta: „[A] Ribbentrop beszédében említett együttműködés nem azt jelenti, hogy a hármass paktumhoz más hatalmak csatlakozhatnak. Ciano már Berlinben hallotta, hogy erre nézve Sztójay Weizsäckerhez kérdést intézett, és ugyancsak nemleges választ kapott.”⁵

Az olasz külügyminiszter ugyanakkor szemrehányást tett Villaninak azzal a Berlinben szerzett információval kapcsolatban, miszerint a bécsi döntés eredményeivel kapcsolatos elégedetlenség jeleként Budapesten „az országzászlót több alkalommal is félárbóca erszették”. A magyar követ úgy érezte, hogy magyarázkodása Cianoét „nem győzte meg teljesen”.⁶

Villani még aznap este újból felkereste Cianoét, hogy átadja neki a Szent István-rend nagykeresztjét. Érdekes, hogy Ciano javasolta – a naplójában gyakran igen negatívan jellemzett – Göring kitüntetését is ezzel a legmagasabb magyar rendjellel, mert a porosz miniszterelnök „igen rossz néven venné, ha Ribbentrop megkapná azt, ő pedig nem”.⁷

A háromhatalmi egyezmény aláírása után közvetlenül a két tengelyhatalom külügyminisztere egyformán elutasító választ adott a magyar csatlakozási javaslatra. Ez a döntés annak a megfontolásnak tulajdonítható, amelyet Mussolini úgy fogalmazott meg, hogy „nem kell kiszélesíteni a társaságot”, azaz azon országok körét, amelyek a fasiszta „új rend” megvalósítói és haszonélvezői lesznek.⁸

A német vezetésben azonban hamarosan egy másik, prakticista megfontolás lett úrrá, amelyet Ribbentrop október 10-i telefonbeszélgetésük során közölt Cianoval: „Nem kell visszautasítani senkit, aki csatlakozni akar az angolelleses harchoz.” Ezért a német külügyminiszter – megváltoztatva korábbi elutasító magatartását – ekkor már javasolta az ismételten jelentkező Magyarország csatlakozásának elfogadását. Mussolini ezúttal sem tehetett mást, mint alkalmazkodott a német elképzeléshez és – Ciano szavával élve: „összeszorított fogakkal” – beleegyezett „a társaság kiszélesítésébe” Magyarországgal és a többi jelentkező országgal.⁹

Ribbentrop október 12-én közölte Sztójayval, hogy a tengelyhatalmak hozzájárulnak ahhoz, hogy Magyarország elsőként csatlakozzon az egyezményhez, de kifejtette: a három eredeti aláíró hatalom alkotja az egyik szerződő csoportot, a később csatlakozó országok a másikat. Ezzel elutasította azt a magyar igényt, hogy Magyarország a három nagyhatalom egyenjogú partnereként csatlakozhasson az egyezményhez.

Ciano október 10-én közölte tokiói nagykövetével, hogy Róma és Berlin kész elfogadni Magyarország csatlakozási kérelmét a háromhatalmi egyezményhez. Egyúttal utasította nagykövetét, hogy – német kollégájával együttműködve – tudja meg a japán kormány ezzel kapcsolatos álláspontját.¹⁰

Időközben egy újabb olasz kezdeményezés mutatta a Magyarország iránti olasz érdeklődés csökkenését: október 18-án Ciano utasította a berlini olasz ügyvivőt, hogy hívja fel a német illetékesek figyelmét Spanyolország meghívásának szükségességére azzal, hogy „a spanyol csatlakozás megelőzhetné a magyart és a román”.¹¹

A háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás engedélyezése sajátos „jutalom” volt azért, hogy Antonescu kormánya hozzájárult a német „tancsapatok” bevonulásához a román csapatok kiképzése és az olajvidék megvédésének ürügyén. A Teleki-kormány azért kapta e „jutalmat” – egyebek között –, mert engedélyezte a német „tancsapatok” Magyarországon keresztül történő átszállítását Romániába. Ez az engedély, amely

Magyarországot a német csapatmozgások színterévé tette, de facto a semlegesség feladását jelentette, még ha ez de jure csak 1941-ben következett is be.¹²

Talamo budapesti olasz követ október 11-i jelentése szerint Csáky informálta őt arról, hogy a német csapatok átvonulása – vasúti, légi és folyami szállítóeszközökkel – folyamatban van. A magyar külügyminiszter azt is közölte, hogy a budapesti angol követ tiltakozott a német átvonulás miatt és kilátásba helyezte az angol–magyar diplomáciai kapcsolatok megszakításának lehetőségét. Ugyanakkor a budapesti német követ Talamónak „személyes véleményeként kifejtette, hogy meg lehetne fontolni Róma és Berlin részéről romániai katonai bázisok kiépítésének lehetőségét a keleti, balkáni akciók fényében”.¹³ Bár a német hadvezetés a Szovjetunió ellen tervezett támadásról csak az utolsó pillanatban tájékoztatta olasz szövetségését, a német követnek a Romániából induló „keleti akcióra” utaló szavai, több mint fél évvel a szovjetellenes támadás megindulása előtt, sejtetni engedték Hitler ez irányú szándékait.

Olaszország balkáni tervei és Magyarország

Ciano október 12-i naplóbejegyzésének tanúsága szerint Mussolinit nagyon bosszantotta az, hogy Hitler nem tájékoztatta őt a Romániába történő német csapatszállításokról és ezúttal is „kész tények elé állította őt”. A rendkívül hiú és impulzív olasz diktátor kijelentette vejenek: „hasonló módon fizetek Hitlernek: az újságokból fogja megtudni, hogy elfoglaltam Görögországot. Ily módon helyreáll majd az egyensúly.”¹⁴

Ugyanakkor Mussolini elhatározta, hogy Olaszország romániai érdekeinek és tekintélyének megvédése céljából utasítja bukaresti követét: próbálja meg elérni, hogy a román kormány a német csapatok mellett olasz kontingenst is hívjon meg a román olajmezők védelmére.¹⁵ Az olasz diplomáciát azonban újabb fiaskó érte: a románok – udvarias formában ugyan, de – közölték, hogy Németország előzetes hozzájárulása nélkül nem tehetnek ilyen ajánlatot.¹⁶

A magyar követet korábban oly gyakran és készségesen fogadó Mussolini ezúttal egyre halasztgatta a Villani által kért találkozót, majd észak-olaszországi útjára hivatkozva le is monda azt. Helyette – kéthetes huzavona után – október 15-én Ciano fogadta Villanit.¹⁷ Miután a háromhatalmi szerződéshez való csatlakozáshoz a hozzájárulást a magyar kormány már három nappal korábban megkapta Ribbentroptól, ez a kérdés ekkor már fel sem merült.

A beszélgetés elején Ciano elmondta, hogy Mussolini a spanyol polgárháború óta nem fogad el külföldi kitüntetést, ezért „kivételt nem tehet” Magyarországgal sem. Villanit kellemetlenül érintette ez a közlés, hiszen éppen Ciano kérésére tett javaslatot Mussolini magyar kitüntetésére. A magyar követ ezért kifejtette, hogy „legnagyobb rendjelünk el nem fogadása azt a látszatot keltheti, mintha annak újabb különös okai volnának”. Ciano ezt tagadta, de szemrehányóan hozzátette, hogy „az erdélyi események és az, hogy az országzászló most is félárbocon leng, a Ducét némiképpen elkedvetlenítették”.

Ciano ismételten kérte a magyar kormányt, hogy Erdélyben tartózkodjék minden erőszakos cselekedettől. „Románia ma bekapcsolódott a tengelybe, mely területét garantálta. Ezt komolyan kell vennünk. Elhiszi a románoknak, hogy panasza van okuk” – mondotta Ciano. Amikor Villani csodálkozását fejezte ki afelett, hogy Ciano hisz az „oláhoknak”, az olasz külügyminiszter tréfásan azt válaszolta, hogy „ha azt hallja, hogy egy magyar elvert tűz románt, azt elhiszi, de az ellenkezőjét nem”. Az ezután lefolyt érdekes párbeszédet így írja le Villani: „Megmagyaráztam újból, hogy még másfél millió magyar él szomszédaink uralma alatt. Talán csak nem Horvátországot akarják – kérdezte

Ciano –, és még valamit: nyilván Fiuméra célzott. Megnyugtattam, hogy a horvátokról még 1918-ban lemondottunk, de másutt élnek magyar kisebbségek, amelyekkel szemben erkölcsi kötelességeink vannak, ami azonban nem jelenti, hogy a magyar kormány felvetné a revízió kérdését. Jugoszláviával viszonyunk jó, éppúgy, mint Olaszorszáé. Itt Ciano megjegyezte, hogy az olasz–jugoszláv viszony inkább normálisnak nevezhető, és ezt búcsúzáskor mosolyogva megismételte.”¹⁸

Láthatjuk, hogy Ciano nem túlságosan örült a magyar–jugoszláv jó viszonyoknak, hiszen a Görögország elleni támadásra készülő olasz kormány távlati tervei között szerepelt Jugoszlávia feldarabolása is. Ebből a szempontból az olasz diplomácia számára megnyugtatóbb lehetett Vörnle János külügyminiszter-helyettes kijelentése, aki Talamo előtt „kerekén tagadta” azokat a híreszteléseket, miszerint Magyarország biztosította volna Jugoszláviát arról, hogy lemondott a Jugoszláviához került volt magyar területekről. Vörnle kifejtette: „A magyar kormány tartózkodik és egyelőre tartózkodni is szándékozik a probléma felvetésétől, abban a meggyőződésben, hogy Jugoszlávia volt magyar területeinek a sorsát a tengelyhatalmak fogják meghatározni a jugoszláv királyság jelenlegi rendszerének likvidálásakor, amit itt elkerülhetetlennek tartanak.”¹⁹

Mussolini október 28-ára, azaz a Hitlerrel tervezett firenzei találkozó napjára időzítette a Görögország elleni támadást. A német szövetséges tudta nélkül megindította Görögország elleni támadás csúfos kudarca²⁰ azonban ismételtén tanúsította Olaszország felkészületlenségét a háborúra; és Mussoliniban megerősítette a felismerést, hogy hódító céljainak eléréséhez az eddiginél is fokozottabb mértékben kell alkalmazkodnia lényegesen erősebb német szövetségéhez.

A magyar diplomácia ekkor elvállalta az olasz érdekek görögországi képviselőjének hálátlan szerepét.²¹ Ezt követően a római és athéni magyar követség tevékenységének jelentős részét tette ki a két hadban álló ország közötti ügyek intézése, különösen a Görögországban élő olasz állampolgárok érdekvédelme és kiutazásának intézése.

Az erdélyi német-olasz vegyesbizottság és Horthy levele Mussolinihoz

A magyar és román kormány csaknem egyidejűleg fordult a tengelyhatalmakhoz, hogy küldjenek közös bizottságot az Erdélyben történt atrocitások kivizsgálására, amelyekért mindkét fél a másikra hártotta a felelősséget. Weizsäcker államtitkár Zamboni berlini olasz ügyvivővel október 12-én közölte, hogy a német kormány hozzájárult a vegyesbizottság létrehozásához, de mert „a lehető legkisebb jelentőségét adja” ennek, csupán a bizottság német vezetőjét küldi Berlinből, Altenburg volt bécsi követ személyében, a bizottság többi tagját a budapesti, illetve bukaresti német követség munkatársaiból válogatják ki. A németek közölték feltételeiket is:

1. a bizottságnak területenkívüliséget kell élveznie;
2. joga legyen széles körű kihallgatások végrehajtására;
3. Románia és Magyarország függesse fel az egymás elleni propagandakampányt, valamint a másik ország állampolgárainak kitelepítését;
4. a vegyesbizottság csak a német és olasz kormánynak köteles jelenteni.

Weizsäcker azt is közölte, hogy a német kormány nem járul hozzá a magyar kormány azon kéréséhez, hogy a bizottság az erdélyi atrocitások kérdésén túl foglalkozzon minden más, Magyarország és Románia között függőben lévő kérdéssel.²² Ciano ezúttal is teljes mértékben magáévá tette a német álláspontot, és még aznap a fentiekkel azonos tartalmú táviratot küldött budapesti és bukaresti követének, a fogadó

ország kormányának tájékoztatás céljából. A vegyesbizottság olasz vezetőjévé D. Roggerit, a volt rigai olasz követet nevezte ki.²³

A német–olasz vegyesbizottság két vezetője október 15-én tett bemutatkozó látogatást Csáknynál, aki sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy „a világproblémákkal elfoglalt tengelyhatalmaknak ilyen másodrendű viszállyal kell foglalkozniuk”, és ezért a román kormányra hárította a felelősséget. A maga részéről minden támogatást megígért a vegyesbizottságnak, hangoztatva, hogy Magyarország „a leglelkiismeretesebben teljesíti a bécsi döntésből eredő kötelezettségeit”.²⁴

A magyar–olasz kapcsolatok lazulásával párhuzamosan megfigyelhető volt az olasz–román kapcsolatok bizonyos aktivizálódása. Erre mutatott Manoilescu volt román külügyminiszter októberi római látogatása, amely előkészítette a román diktátor, Antonescu tervezett olaszországi látogatását. Villani megpróbált információkat szerezni a román külügyminiszter római útjáról, de kevés sikerrel. Ezt október 26-i jelentésében azzal indokolja, hogy egyrészt „Olaszországban külpolitikai kérdésekben a Ducén és Cianón kívül senki sem hivatott nyilatkozni”, másrészt „már mindenki érzi, hogy a magyar–román kérdésben a döntő szó nem Rómában, hanem Berlinben fog kimondatni.”²⁵ (Kiemelés tőlem – R. Gy.)

A fenti fejlemények arra készítették Horthy Miklóst, hogy terjedelmes levelet írjon Mussolininak a magyar–olasz kapcsolatokban felmerült problémákról.²⁶ Csáky Talamónak elmondta, hogy a levél válasz kíván lenni arra a „románok által terjesztett indiszkrécióra”, miszerint Manoilescut római látogatása során biztosították a fasiszta olasz politika magyarellenes és románbarát fordulatáról.²⁷

Horthy október 23-án kelt levelét Teleki Mihály földművelésügyi miniszter adta át négy nappal később Mussolininak. Levele elején Horthy emlékeztet az évszázados magyar–olasz barátságra, majd az alábbi retorikai fordulattal fejt ki a két ország sorsközösségét: „Aligha képzelhető el egy erős Magyarország egy meggyengült Olaszország mellett, az erős Olaszországnak pedig természetadta bástyája az erős magyar karral védett Kárpátok vonala.” Ezután köszönetet mond azért, hogy Mussolini segítségével Magyarország „területét – vér nélkül – majdnem megkészszerzte”. Röviden utal a két hadsereg közötti szoros együttműködésre, majd emlékezteti az olasz kormányfőt arra, hogy „a magyar erőforrásokat az ország teherbíró képességének határáig” megnyitották Olaszország előtt.

E hosszadalmas bevezető után Horthy rátér fő mondanivalójára: „Nemrégiben azt hallottam, hogy Nagyméltóságod nem tartja helyesnek, hogy Magyarország a revíziót nem tekinti befejezettnek és eme érzelmeinek külsőleg is kifejezést ad. *A további revízió gondolatáról azonban a magyar nemzet nem mondhat le.* (Kiemelés tőlem – R. Gy.) Nincs emberi hatalom, amely a magyar lelkeket rávehetné arra, hogy a jövőjükéről mondjanak le. Pedig, ha felhúznánk a félárbócra eresztett nemzeti lobogót, ez annyit jelentene.”

Ezután Horthy azt fejtegeti, hogy „a világhatalmát most kialakító olasz nemzetnek” nem lehet érdeke, hogy „a dinamizmustól telített népek közepette statikus állapotba szorítsanak egy nemzetet.” (...) „A magyar nemzetnek mindig az volt a törekvése – folytatódik a levél –, hogy megfelelő erejű segítőtársává legyen barátainak és nem azok támogatója.”

Levele itt panaszosra vált: „A legutóbbi időben a most említetteken kívül több olyan jelenséget véltem észlelni, mely azt az érzést²⁸ kelti bennem, hogy valami Nagyméltóságodban megrendítette azt az őszinte²⁹ szimpátiát, amely több mint egy évtizeden át a magyar külpolitika féltve őrzött és legbecsesebb alappillére volt. Nem tudom elképzelni, hogy a kizárólag politikai okokból terjesztett román hazugságok és

rágalmak, amelyek a magyar hadsereg és a magyar hatóságok megbízhatóságát és becsületességét is érintették, Nagyméltóságodnál hiteltelre találtak volna.”

Ezután Horthy hosszan szidalmazza Romániát, majd biztosítja Mussolinit, hogy „nem készül meglepetésszerű akció Románia ellen”. A levél ezekkel a szavakkal fejeződik be: „Amennyiben Nagyméltóságodnak Magyarországgal kapcsolatban bármilyen megmondolásai is merültek volna fel, örömmel venném, ha azokat tudatni szíves volna, mert meg vagyok győződve, hogy könnyű volna mindent tisztázni, miután úgy az én, mint nemzetem érzelmei Nagyméltóságod és az olasz nemzet iránt változatlanok, *amint-hogy a két állam helyzete sem változott.*”³⁰ (Kiemelés tőlem – R. Gy.)

Mint láthattuk, ez utóbbi állítás nem felelt meg a valódi helyzetnek, amit mutat az is, hogy Mussolini nem tartotta szükségesnek a Horthy levelében felvetettek alapos tisztázását. Nincs nyoma ugyanis annak, hogy az olasz diktátor írásban válaszolt volna a levélre. Semmiképpen sem lehet komoly válasznak tekinteni azt a néhány frázist, amelyet a levél elolvasása után Mussolini Teleki Mihálynak mondott. Villani távirati jelentése szerint Mussolini kijelentette, hogy a levél „jókor jött, mivel a legközelebbi napokban fontos megbeszélései lesznek, és a levél tartalmát felhasználhatja”. Ezután azzal búcsúzott Teleki Mihálytól, hogy „gondja lesz a magyar népre”.³¹

Nos, a Mussolini és Hitler közötti október 28-i Firenzében megtartott „fontos megbeszéléseken”, amelyre Mussolini Teleki Mihály előtt célzást tett – Ciano feljegyzésének tanúsága szerint³² –, az olasz diktátornak nem „volt gondja a magyar népre”. Magyarországról csak Hitler tett említést, ő is negatív értelemben, kifogásolva, hogy „a négy német hadosztály Romániába szállítása nagyon lassan halad, mivel a magyarok csak napi 6 vonat áthaladásába egyeztek bele”.

November 7-én Ciano közölte Villanival, hogy a német–olasz vegyesbizottság előzetes jelentése szerint „a magyar csapatok Erdélyben beigazoltan több mint háromszáz román megölték, a románok viszont rablók, elhurcolták, amit lehetett”. Az olasz külügyminiszter megnyugtatóul hozzáfűzte, hogy a jelentésben foglaltakat „nem dramatizálja”.³³

Ilyen körülmények között érthető, hogy a magyar kormány ellenezte azt a román javaslatot, hogy az erdélyi német–olasz vegyesbizottságot állandósítsák. Csáky utasítására Villani azzal érvelt a román javaslat ellen, hogy „ily bizottság működése, a velejáró besúgásokkal és feljelentésekkel feltétlenül zavaró momentummá fog válni az érdekelt államok és a tengelyhatalmak jó viszonyának ápolásában”.³⁴

Ciano közölte a magyar követtel, hogy Antonescu november 14-én érkezik Rómába, ahol Mussolini részéről a diktátortársnak kijáró „ünnepélyes fogadtatásban részesül”. Villani kifejtette, hogy „a magyar közvéleményre igen rossz benyomást tenne a román államvezető ünneplése”. Ciano megígérte, oda fog hatni, hogy ne történjék semmi, ami a magyarok érzékenységét sérthetné.³⁵ Persze a magyar külpolitika irányítóinak „érzékenységét” már maga a látogatás ténye is sértette. Ezért a látogatás időszakában Csáky még a korábbiánál is nagyobb számú románellenes táviratot küldött Rómába.

A két „majdnem vazallus” Berlin árnyékában

Időközben egyre halasztódott Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozása. Ennek egyik oka az volt, hogy a tengelyhatalmak más országok csatlakozását is szorgalmazták, és az erről szóló tárgyalások – különösen Spanyolországgal – elhúzódtak. A fő ok azonban az volt, hogy Olaszország Hitler számára is váratlan és sikertelen támadása Görögország ellen október végén és november elején a balkáni problémák felé vonta el a tengelyhatalmak figyelmét.³⁶ Így a Magyarország

csatlakozásáról szóló jegyzőkönyvet csak november 8-án szövegezték meg. Sztójay erről szóló jelentése szerint a németek ismét elutasították azt a kérést, hogy Magyarország egyenjogú partnerként csatlakozhasson a három nagyhatalom által aláírt szerződéshez, és szorgalmazták, hogy Csákynek az aláírás után elmondandó beszédéből „a túlzottan célzatos revíziós követelések maradjanak el”.³⁷

A magyar csatlakozás napját november 20-ára tűzték ki. Két nappal előtte Hitler a Cianóval folytatott tárgyalásai során kérte az olasz külügyminisztert, hasson oda, hogy „a magyarok naponta a lehető legtöbb német katonai szerelvényt engedjék át, ami lehetővé tenné a német csapatoknak azt a gyors koncentrációját Romániában, amely szükséges ahhoz, hogy a kardot Olaszország és Görögország feje felett tartsa, és hogy együttműködhessen Olaszországgal a Görögország elleni támadásban”.³⁸ Ezután a német diktátor nyers őszinteséggel tárta fel Magyarországgal kapcsolatos gondolatait: „Jelenleg – mondotta Hitler – a magyarokkal szemben alakoskodnunk kell, mert szükségünk van vasútvonalainkra, de eljön az idő, amikor világosan beszélhetünk.” Ciano zárójelben megjegyzi: „Akármennyire is alakoskodjon, a magyarok jól ismerik gondolatait.”³⁹

A magyar vezetők ekkor már valóban ismerték a német elképzeléseket a háború utáni „új rendről”. Az erről szóló egyik forrás Villaninak az olasz és német egyetemi vezetők október végi bolognai találkozásáról szóló jelentése volt. Ebből kitéjük, hogy dr. Prinzig, a német egyetemi küldöttség vezetője az alábbiakat mondotta a háború utáni Európáról: „A tengelyhatalmak lesznek hivatva arra, hogy kontinensünk egyes államainak statutumát, azoknak politikai érettsége, megszervezettsége és hatalmi helyzete alapulvételével megállapítsák. Franciaországtól és Spanyolországtól eltekintve, melyek – úgyszólván mint »regionális« hatalmak – tovább létezzenek, csak a Birodalom és Olaszország volnának teljes szuverenitással bíró nagyhatalmak. Feladatuk, hogy a többi államot vezessék, amelyeknek ezt a »Führung«-ot el kell saját érdekükben fogadniuk. Lengyelország és Cseh–Morvaország legfeljebb csak közigazgatási autonómiát kaphatnának. A többi európai állam német »Führung« alá kerül, míg a Földközi-tengeren és Afrikában – mely gazdaságilag is Európa tartozékát képezi – Olaszországot illeti meg a vezetés.”

Arra az olasz részről feltett kérdésre, hogy a „Führung”-elv Magyarországra nézve is alkalmazásra talál-e, a német képviselő kifejtette: „Magyarország és Románia nem tudták megoldani a tengelyhatalmak közbejötté nélkül a közöttük függőben lévő területi kérdést, tehát *nem emelhetnek igényt a teljes szuverenitásra*”. (kiemelés tőlem –R. Gy.) A fenti jelentést a Külügyminisztérium megküldte Teleki Pálnak. A miniszterelnöknek megmutatott dokumentum kísérőlevelén az alábbi – feltehetően maga Teleki által diktált – megjegyzés áll: „Teljesen szuverenitásunk elismertetéséhez a német győzelem után esetleg katonai lépést kell tennünk a románok ellen. Egyelőre tud. szolg. Ad acta.” Villani jelentése tükrözte azt, hogy a tengelyhatalmakhoz történő teljes csatlakozás Magyarország szuverenitása elvesztésének veszélyét rejtette magában.

Azt, hogy a csatlakozás milyen másodrendű szerepre kárhóztatta Magyarországot, tükrözte a budapesti olasz követ november 19-i távirati jelentése is a Csákyval folytatott aznap reggeli beszélgetésről. Ebből kitéjük, hogy – a csatlakozási procedúra csaknem két hónapja folytatódó előkészítése ellenére – őt és Telekit csak előző nap délutánján „rendelték” november 20-ára Bécsbe, nem is közölve velük a rendezvény tárgyát és menetrendjét. Csáky csak sejtette, hogy a csatlakozás aláírásáról van szó, és azt is, hogy ezért a németek a második bécsi döntéssel együtt aláírt, a német kisebbségeknek rendkívüli jogokat biztosító megállapodás ratifikálását kérik cserébe. A magyar külügyminiszter azt is elmondta az olasz diplomatának, hogy a németek Romániára hivatkoztak, amely – egy májusban megkötött titkos német–román megállapodás alapján – még nagyobb kedvezményeket biztosít az ott

elő német kisebbségeknek, sőt német részről megpendítették egy német kisebbségi állam létrehozásának lehetőségét Erdély és a Bánát között. Talamo jelentését e szavakkal fejezi be: „Csáky most sem rejtette véka alá, hogy a fokozódó német nyomás nem kis ellenállásra talál az országban, és a magyar nemzeti érzés bizonyos mértékig megsértettnek látszik.”⁴⁰

E baljós jelek ellenére 1940. november 20-án sor került Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásáról szóló jegyzőkönyv aláírására. Ugyanabban a bécsi Belvedere palotában, ahol a német és olasz külügyminiszter az első és második bécsi döntést meghozta. Az azonos színhely szinte szimbolizálni látszott azt, hogy a két bécsi döntés elfogadásától egyenesen vezetett az út a tengelyhatalmak melletti teljes csatlakozásig.

A jegyzőkönyvet – Hitler és Teleki jelenlétében – a német, olasz és magyar külügyminiszter, valamint a berlini japán nagykövet írta alá. A jegyzőkönyvben – mint ez már előzetesen tisztázódott – szó sincs Magyarország egyenrangú csatlakozásáról. A világ újrafelosztására törekvő három imperialista hatalom mindössze arra kötelezte magát, hogy „amennyiben a háromhatalmi egyezmény IV. cikkében említett közös szakbizottságok olyan kérdéseket tárgyalnak, amelyek Magyarország érdekeit érintik, a bizottságok tanácskozásaiba Magyarország képviselőit is be kell vonni”.⁴¹ E homályos és sovány engedményért Magyarország viszont – a jegyzőkönyvhöz mellékleltként csatolt egyezmény értelmében – kötelezte magát arra, hogy a három imperialista hatalmat – a kölcsönösség elve alapján – „minden politikai, gazdasági és katonai eszközzel támogatja”, amennyiben azokat egy az akkor folyó konfliktusban részt nem vevő ország részéről támadás éri.⁴² Mint ismeretes, az egyezmény később jogi alapul szolgált Magyarország részvételéhez a tengelyhatalmak agresszióiban.

A képviselőház külügyi bizottsága előtt elmondott beszédében Csáky ezekkel a szavakkal fejezte ki elégedettségét afölött, hogy Magyarországnak sikerült elsőként csatlakoznia a háromhatalmi egyezményhez: „Igen határozottan kellett fellépni, hogy Délkelet-Európában mi legyünk az elsők, akik a paktumot aláírják a kormány által célkitűzőként magáévá tett »primus inter pares« elve alapján. Aligha várhattuk volna meg, hogy más államok megelőzzenek, és ezután rangsor nélkül csatlakozzunk.”⁴³

A két ház külügyi bizottságainak zárt ülésén a kormánypárti és jobboldali képviselők lelkesen támogatták a csatlakozást. Több baloldali és liberális képviselő (Eckhardt Tibor, Peyer Károly, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Rassay Károly) élesen elítélte azt. Különösen Eckhardt támadta hevesen Csákyt, kijelentve, hogy „Magyarország súlyos hibát követett el, amikor feladta semlegességét és a hadviselő felek egyik csoportjához kötötte sorsát, amelynek győzelme egyáltalán nem biztos”.⁴⁴

Bethlen István ennél óvatosabb hangnemben, de szintén óvta a kormányt a fenntartás nélküli tengely-barátságtól.⁴⁵ Egy későbbi írásában a két világháború közötti magyar politika egyik formálója joggal állapította meg a magyar csatlakozásról: „Magyarország minden komoly szükség és ellenszolgáltatás nélkül a nagyhatalmak olyan koalíciójához csatlakozott... amelyből haszna semmi sem lehetett, reá nézve viszont előre meg sem mérhető kötelezettségek, obligók és veszélyek kellett hogy származzanak.”⁴⁶

A tengelypolitika melletti teljes elkötelezettség egyik következményét konstataulta maga Csáky is, amikor – alig tíz nappal a magyar csatlakozás aláírása után – elmondta Talamónak, hogy az amerikai magatartás Magyarország felé megkeményedett, Budapest gazdasági és diplomáciai megtorlásra, sőt esetleg a diplomáciai kapcsolatok megszakítására is számít.⁴⁷

A tengelyhatalmak már akkor sem tulajdonítottak jelentőséget a Csáky által oly nagyra tartott „rangelsőségeknek”. Ezt mutatják Ciano 1940. november 20-i napló-bejegyzésének alábbi, rövidségükben is sokat mondó sorai: „A magyar csatlakozásról

szóló dokumentum aláírása. Ezt követi a román és szlovák csatlakozás. Nem tulajdonítok nagy jelentőséget ezen államok csatlakozásának, amelyek Németországnak vazallusai vagy majdnem vazallusai.”⁴⁸ Ciano fenti szavai csak a féligazságot fejezték ki. Mert igaz ugyan, hogy Magyarország Németország „majdnem vazallusává” lett, de ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy ekkor már Mussolini Olaszországa is csak a statiszta szerepét töltötte be Hitler világuralmi törekvéseiben. Mindenesetre Ciano naplóbejegyzése is jelzi azt, hogy az olasz vezetés „leírta” Magyarországot mint önálló külpolitikai tényezőt.

Ettől kezdve a magyar–olasz diplomáciai érintkezések lényegesen megritkultak, csökkent szintjük és jelentőségük is, nemcsak azért, mert amikor a fegyverek dörögnek, a „diplomácia műzsája” is elhalkul, hanem – és elsősorban – azért, mert kölcsönösen csökkent a hitleri Németország e két „majdnem vazallusának” egymás iránti érdeklődése. A háromhatalmi paktum aláírásával a magyar–olasz kapcsolatoknak bealkonyult, a második világháború végéig a Budapest–Róma viszonylat teljes mértékben Berlin ármékába került.

Jegyzetek

1. Magyarország és a második világháború. Szerk.: Zsigmond László. Bp. Kossuth, 1961. 306.
2. Id. *Juhász Gyula*: A Teleki-kormány külpolitikája. Bp. Kossuth, 1964. 221–224.
3. Utalás a német külügyminiszternek az egyezmény aláírása után elmondott beszédére, amelyet a német lapok nem pontosan idéztek.
4. OL. KÜM. számsz. Róma – kimenő – 1940. XI. 28.
5. Uo. Róma – bejövő – 1940. IX. 30. (A német külügyi államtitkár kijelentette Sztójajnak, hogy „nincs szó nyílt szerződésről”, és Ribbentrop szavai úgy értelmezendők, „mint általános felhívás azokhoz az államokhoz, amelyek a tegnapi aktsussal rokonszenveznek”. A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeáll.: Ránki György et. al. Bp. Kossuth, 1968. 535.)
6. Uo.
7. Uo. Jellemző, hogy Ciano nem tartotta naplójába feljegyzésre érdemesnek a legmagasabb magyar kitüntetés átvételét.
8. *Galeazzo Ciano*: Diario (1937–1943). 1940. október 10-i naplóbejegyzés, 470.
9. Uo. „Ha egyszer a magyarokat befogadjuk, a románok előtt is ki kell nyitni az ajtót” – írta Ciano naplójába.
10. Documenti Diplomatici Italiani (DDI) 9. sorozat, V. kötet, 678.
11. Uo. 715.
12. Vö. C. A. Macartney: October 15th. A History of Modern Hungary (1925–1945). Edinburgh, 1957. I. k. 441., *Juhász* i. m. 229–234.
13. DDI. 683–684.
14. *Ciano*: Diario, 470. A Görögország elleni támadás terveit az olasz vezetők október 15-i tanácskozásán vitatták meg. Ennek jegyzőkönyvét ld. DDI. 9. s. V. k. 699–705., továbbá *Szmirmova*: Balkanszkaja politika fasisztszkaj Italii. Moszkva. 1969. 185–188.
15. DDI. 669.
16. Uo. 686., 692. és 714.
17. OL. KÜM. számsz. Róma – bejövő – 1940. X. 15.
18. Uo. Róma – bejövő – 1940. X. 15.
19. DDI 9. s. V. k. 614.
20. Azt, hogy az olasz politikai és katonai vezetés mennyire alábecsülte Görögország ellenállási képességét, tükrözte Ciano október 27-i beszélgetése Villanival. Az olasz külügyminiszter szerint csapataik „nemsokára Salonikiben lesznek”, és „a görög disznók (sic! – R. Gy.) megérdemlik sorsukat, ha még az utolsó percben nem engednek”. OL. KÜM. res. pol. 1940–25–787.
21. OL. KÜM. számsz. Róma – kimenő – 1940. X. 31.
22. DDI. 687–688.
23. Uo. 688. Ezt a hírt Villani október 15-i táviratában erősítette meg, azzal, hogy Roggeri gróf „mindent az orosz veszély prizmáján át lát” és „legfőbb vágya az volt, hogy Budapestre nevezék ki követnek”.
24. Uo. 706.
25. OL. KÜM. res. pol. 1940–23–772.
26. OL. KÜM. res. pol. 1940–23 – iktatószám nélküli fogalmazvány.

27. DDI. 756. (Cianónak a Manoilescu látogatásáról szóló október 18-i naplóbejegyzése arról tanúskodik, hogy az olasz vezetés semleges álláspontra helyezkedett a magyar–román viszályban, ami – ha nem is tekinthető „fordulatnak” – kétségtelenül kedvezőbb volt Románia számára, mint a korábbi egyértelműen magyarbarát olasz álláspont. Ld. *Ciano*: *Diario* 471.)
28. A levél fogalmazványán eredetileg az „aggodalom” szó szerepel az „érzés” helyett.
29. Az „őszinte” szó ki lett húzva.
30. Ld. 26. jegyzet.
31. OL. KÜM. számjel. Róma – bejövő – 1940. X. 28.
32. DDI 9. s. V. k. 771–775.
33. OL. KÜM. számjel. Róma – bejövő – 1940. XI. 7.
34. Uo. Róma – kimenő – 1940. XI. 3.
35. Uo.
36. Erről bővebben ld. *Juhász*: i. m. 242–243.
37. *Szent-Iványi Domokos*: Csonka-Magyarország külpolitikája. V. rész. 40. (kézirat)
38. *Documents on German Foreign Policy*. s. D. v. X. 547.
39. *Ciano*: *Diario*. 479–480. (November 18–19-i naplóbejegyzésében Ciano azt is megemlíti, hogy Hitler bizalmasan elmondta neki: Horthy arra ösztönözte, hogy firenzei látogatása során vesse fel Triest és Fiume hovatartozásának kérdését is.)
40. DDI 9. s. VI. k. 132–133.
41. Magyarország és a második világháború. 304–306.
42. Uo.
43. *Külügyi Szemle*, 1941. 1. sz.
44. Idézi: *C. A. Macartney*: i. m. 445.
45. Vö. *Juhász*: i. m. 445.
46. Idézi: *Romsics Ignác*: Bethlen István 1944-es vádirata Magyarország második világháborús politikájáról. Valóság, 1986/7.
47. DDI. 9. s. VI. k. 211.
48. *Ciano*: *Diario*. 480. (Ugyanitt Ciano a magyar vezetőkkel való találkozásáról mindössze ennyit jegyez meg: „Kevés és érdektelen beszélgetés a magyarokkal.”)